

האם מברכים "הגומל" על החלמה מזירוס הקורונה?

"וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה', אם על תודה יקריבנו, והקריבו על זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן וסולת מרובכת חולת בלולות בשמן" (ויקרא ז, יא-יב)

בין הקרבנות הנלמדים בפרשתנו, בכלל זבחי השלמים, גם קרבן "תודה". בפשטות, כשאר קרבנות השלמים, קרבן זה הוא בא בנדבת ליבו של האדם ואינו חובה, וכפי המפורש בתורה תכליתו הוא להודות לה' על חסדיו. אך בדברי רש"י על אתר ישנו חידוש:

"אם על תודה יקריבנו - אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא, שהם צריכין להודות, שכתוב בהן (תהלים קז - כא - כב) "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה", אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו, שלמי תודה הן, וטעונות לחם האמור בענין, ואינן נאכלין אלא ליום ולילה, כמו שמפורש כאן".

מבואר בדברי רש"י, שלא כל פעם שיקדיש האדם קרבן בכדי להודות לה' על חסדיו עמו קרבן זה נחשב קרבן תודה, ורק הודאה על אחד מארבעת הניסים שמונה רש"י הם בכלל זה. עוד מבואר בדבריו, שקרבן זה הוא חובה ואינו רשות.¹

מקור הדין של "ארבעה צריכים להודות" בגמרא במסכת ברכות (נד, ב) :

"אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות - יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא".

הגמרא מביאה לכך מקורות מתהלים פרק ק"ז, העוסק בהודאה לה' על נפלאותיו, ובו מתוארים ארבעה מצבי סכנה אלו. המעניין הוא, שבגמרא אין מדובר כלל על קרבן התודה, אלא על החובה לברך ברכת הגומל בפני עשרה. כפי שראינו, רש"י למד מכך גם לגבי קרבן התודה, ובדבריו רמוז גם המקור שלו לכך, ממה שנאמר שם "ויזבחו זבחי תודה" (עיינו לשון רש"י שצוטטה לפני כמה שורות), הרי שאלו הם שבהם שייך קרבן תודה.

¹ רש"י משתמש בהגדרה "צריכין להודות", בעקבות הגמרא שכתבה לשון זה, אך כפי שנראה להלן כוונת הגמרא היא לחובה ולא לרשות, וביאור לשון זה מופיע ברש"י על הגמרא שמייחס את המילה "צריכין" לזמן שבו הם צריכים להודות - אך עצם ההודאה היא חובה ולא רשות.

כשיטת רש"י מבואר גם בדברי הרא"ש (ברכות פרק ט, אות ג), שהקשה מדוע דווקא הולכי מדבריות מברכים ברכת הגומל ולא כל הולכי דרכים, למרות שאמרו בירושלמי "כל הדרכים בחזקת סכנה"? ותירץ הרא"ש, שכל זה לגבי חיוב תפילת הדרך ולא לגבי ברכת הגומל, והטעם לכך הוא "שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על נפשו (=תפילת הדרך), אבל **ברכת הגומל במקום תודה נתקנה**". כלומר, בזמן שבית המקדש קיים, עיקר חיוב התודה הוא בקרבן, וכשחרב בית המקדש תקנו לברך במקומה את ברכת הגומל, וזה שייך דווקא בארבעה אלו, אבל השאר אינם חייבים קרבן תודה ולכן אינם מברכים ברכת הגומל. ומפורש בדבריו כשיטת רש"י.²

ובאמת, שיטה זו מעוררת קשיים, מלבד מה שהקשה החתם סופר (בשו"ת אורח חיים סימן נא) שכבר במזמור זה בתהלים מבואר שיש לברך ברכת הגומל (כמו שכתוב "וירוממוהו בקהל עם"), ואם כן אין זו תקנת חכמים שנתקנה אחרי החורבן, עיקר מה שקשה בשיטה זו של רש"י והרא"ש, הוא מה שהקשה השיטה מקובצת במנחות (פט, ב), שבפרשה זו שבתורה, וכן בגמרא, לא מצינו כלל שארבעה אלו חייבים להביא קרבן תודה, אלא שזהו בכלל קרבנות השלמים שהם באים בנדבה ואינם קרבנות חובה. מחומר הקושיא כתב הפרי מגדים (אורח חיים סימן ריט, אשל אברהם ס"ק א) שכוונת רש"י היא שחובה זו עצמה אינה אלא מדרבנן.

על כל פנים, למעשה קיימת חובה לברך ברכת הגומל בארבעה מצבים אלו, כאשר הפוסקים מאריכים בבירור הפרטים המדויקים של מצבי הסכנה שכלולים בהם ושמיחייבים את האדם לברך את ברכת הגומל. להלן נתמקד ב"מי שהיה חולה ונתרפא".

כעיקרון, ישנם שלש שיטות בראשונים על איזה חולה מדובר :

שיטת הערוך (ערך ארבעה, הובא ברא"ש שם), שכל חולה, אפילו אם רק חש בגרונו או בראשו ולא נפל למשכב – חייב לברך ברכת הגומל. הרא"ש מוסיף בדעתו גם את החש במעיו.

שיטת התוספות (שם, ד"ה ואימא), בשם הרב ר' יוסף, "ודוקא בחולה שנפל למיטה, אבל חש בראשו או במעיו ואינו מוטל למיטה – לא". לדעה זו מסכימים הרמב"ן (תורת האדם ענין ההודאה) והרא"ש (שם). מדברי התוספות משמע שאין צורך שיהיה זה חולי שיש בו סכנה בדווקא, וברמב"ן הדברים מפורשים, והבית יוסף (אורח חיים סימן ריט) מביאם, "דלאו דוקא בחולי שיש בו סכנה, ולא במכה של חלל דוקא, אלא כל שעלה למיטה וירד צריך להודות".

² במכתב סופר, חלק ב סימן א, כותב רבי שמעון סופר זצ"ל דבר נפלא, שמאחר שברכת הגומל היא במקום קרבן תודה, לכן מברכים אותה בשעת קריאת התורה בסמוך לבימת בית הכנסת – הדומה למזבח! עיין מנחת אשר במדבר סימן נד, שמביא את דבריו.

טעם הדברים הוא, שבכל פעם שהאדם חולה, אפילו אם אין מדובר במחלה מסוכנת, מתוח עליו דין בשמים, ומחמת זה הוא נחשב כנמצא בסכנה, וכפי שמבואר בגמרא במסכת שבת (לב, א):

"תנו רבנן: מי שחלה ונטה למות, אומרים לו "התוודה", שכן כל המומתין מתוודין. אדם יוצא לשוק - יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט, חש בראשו - יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר, עלה למיטה ונפל - יהי דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום לידון; שכל העולה לגרדום לידון, אם יש לו פרקליטין גדולים - ניצול, ואם לאו - אינו ניצול. ואלו הן פרקליטין של אדם - תשובה ומעשים טובים".

מכך למדו הראשונים, שיש הבדל בין מי שרק חש בראשו, שאינו נחשב כנמצא בסכנה גמורה, לבין מי שכבר עלה למיטה (=נפל למשכב), שגם אם אין במחלתו סכנה טבעית, יש בה סכנה מצד הדין המתוח עליו בשמים, שאם לא יהיו לו זכויות גדולות כמו תשובה ומעשים טובים – "אינו ניצול". המשנה ברורה (סימן רי"ט ס"ק כ"ה) מוסיף לבאר, שמחלה שמפילה את האדם למשכב עלולה להסתבך ולגרור למותו, ובשונה ממיחוש סתם. משכך, אם ניצול מהם, הוא חייב להודות!

כך מבואר גם בשו"ת הרשב"א (חלק א, סימן פב):

"כך נראין הדברים, שכל חולה שעולה למיטה מחמת אותו חולי, כשעומד - צריך לברך, שכל שעולה למיטה, כעולה לגרדום לידון, שאומרין לו: הבא ראייה והפטר".

לעומת זאת, הטור (אורח חיים סימן ריט) מביא בשם הראב"ד שיטה שנראית כשיטה שלישית, אך הוא ממזג אותה עם שיטת הרב ר' יוסף שבתוספות: "וכן לענין חולה, כתב הר"ר יוסף, דוקא חולה שנפל למיטה, אבל חש בראשו או במעיו אין צריך לברך, וכן כתב הראב"ד דוקא במכה של חלל שיש בו סכנה".

לא ברור האם כוונת הטור היא שגם שיטת ר' יוסף שבתוספות היא כשיטת הראב"ד, אך על כל פנים בדעת הראב"ד דעתו ברורה שרק חולה שיש בו סכנה ונתרפא מברך ברכת הגומל (ועיין להלן).

דבר נוסף שכותב הטור אינו ברור למעיין. לאחר שהוא מביא את שיטת התוספות ושיטת הראב"ד, הוא מוסיף "אבל הרמב"ם ז"ל כתב, דבכל דרך ובכל חולי צריך להודות, דגרסינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם (וכל החולים בחזקת סכנה הם), וכן כתב בערוך דאפילו חש בעיניו או בראשו צריך לברך וכן נוהגין בספרד".

מבואר, שלדעת הטור הרמב"ם סובר כדעת הערוך שכל חולה חייב להודות. הבית יוסף כבר מעיר שדבר זה אינו מפורש ברמב"ם, וכותב שיתכן שיש לגרוס בדברי הטור "הרמב"ן", אך דבריו אלו צריכים עיון רב, שהרי הטור כותב שכשיטת הרמב"ם כך שיטת הערוך, ואם כוונתו לרמב"ן, הרי יש הבדל משמעותי ביניהם, שלדעת הערוך אפילו החש בראשו ולא נפל למשכב חייב להודות, ואילו לדעת הרמב"ן רק מי שנפל למשכב חייב להודות. ייתכן שכוונת הבית יוסף היא שכוונת הטור היא שבין הרמב"ם (או הרמב"ן) ובין הערוך אינם סוברים כשיטה שדווקא חולה שיש בו סכנה חייב להודות.

בשולחן ערוך (שם סעיף ח) כתב המחבר :

"בכל חולי צריך לברך, אפילו אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל, אלא כל שעלה למיטה וירד, מפני שדומה כמי שהעלוהו לגרדום (פ"י מעלות שעושין דיינים לשבת כשדנין) לידון".

והרמ"א מוסיף :

"יש אומרים, דאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה, כגון מכה של חלל (טור בשם הראב"ד והר"ר יוסף, וכן נוהגין באשכנז)".

על מה שכתב הרמ"א כי באשכנז נוהגים לברך רק במקרה של חולי שיש בו סכנה, כותב המשנה ברורה בשם רוב האחרונים שנהגו דווקא לחוש לדעת השולחן ערוך ולברך אפילו כשאין ממש סכנה.³

בתקופתנו מצויים חולים שחלו נגיף ה"קורונה", והחלימו. מה דינם לגבי ברכת הגומל?

דבר ברור לכאורה, שאותם החולים שאינם חווים כל סימפטום של המחלה, אינם מברכים ברכת הגומל אפילו לשיטת הערוך (ואולי גם הרמב"ן או הרמב"ם, עיין לעיל) הסובר כי גם החש בראשו מברך ברכת הגומל. אף שלכאורה היה מקום לטעון, שאם את החש בראשו שאינו חולה כלל ואולי רק נתייבש קמעא, חייב הערוך בברכת הגומל, כל שכן החולה במחלת הקורונה שהיא מחלה גמורה, וגם יש בה סיכון מסויים, ובפרט אם מדובר על אדם ששייך לאחת מקבוצות הסיכון, כגון מבוגרים או חולים במחלות כרוניות – שלכאורה יתחייבו לברך ולהודות על כך שלמרות שחלו במחלה זו, מכל מקום ניצלו ולא הסתבכה מחלתם!

³ חשוב לציין גם את מה שכתב ה"ז כעין פשרה בין השיטות: לדבריו, בחולי שיש בו סכנה חייב לברך אפילו שכב בחוליו יום אחד, ובחולי שאין בו סכנה יברך רק אם נפל למשכב שלשה ימים.

הטעם לכך שנראה שאין להם לברך הוא, שלמרות ועל אף ההתפתחויות המדעיות-רפואיות המאפשרות אבחון של מחלות גם ללא כל סימפטום, אין נראה שיש לכך משמעות הלכתית בהקשרים כגון זה. אדם שרק על ידי בחינה מדעית התברר שהוא חולה בוירוס הקורונה וכדומה, אך למעשה גופו מתגבר לחלוטין על המחלה כך שהיא איננה משפיעה עליו כלל והוא מתנהל, מרגיש ומתהלך כבריא – נחשב על פי ההלכה לבריא גמור. למרות שאנו יודעים שהוא בקבוצת סיכון שרבים מחבריה סובלים מסיבוכים קשים בעקבות המחלה, מכל מקום אצלו, בהתחשב במערכת החיסונית שלו, מתברר שוירוס זה אינו משפיע ואינו גורם ל"מחלה", ולכן מצבו של זה שחש בראשו נחשב גרוע יותר.

לשיטה השניה, כמותה פסק המחבר, לפיה מצד אחד רק מי שנפל למשכב חייב לברך, ומצד שני הוא חייב אפילו לא היתה סכנה במחלתו, לכאורה יתחייבו לברך כל מי שמחמת חולי הקורונה חומו עלה כך שהוא נאלץ לשכב במיטתו, ובפרט אם יש לו סימפטומים נוספים, ובודאי אם שכב שלשה ימים במיטתו מחמת החולי.

לשיטה השלישית כמוה פסק הרמ"א (אף שכאמור המשנה ברורה מעיר שהאחרונים לא פסקו כך), שרק חולי שיש בו סכנה מחייב ברכת הגומל, ברור כי חולה שנצרך להנשמה מלאכותית נחשב חולה שיש בו סכנה, אך סביר להניח כי חולה מבוגר או חולה במחלות כרוניות שסבל בעקבות הקורונה מדלקת ריאות חריפה עשוי להיחשב גם כן חולה שיש בו סכנה, ואפילו מחלתו הייתה קצרה יתחייב בברכת הגומל.

מובן מאליו שיש לשאול מורה הוראה בכל מקרה של ספק האם לברך ברכת הגומל, וכן לברר את הפרטים הנוספים של ברכה זו.

בתפילה ובברכה שנזכה רק להודות להקב"ה על חסדיו ונפלאותיו, ויאמר למשחית די, ותסור המגיפה מעלינו ומעל כל ישראל במהרה, אמן.